

ВИКЛАДАННЯ МУЗИКИ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1859)

Досліджено систему викладання музики в Університеті Св. Володимира у період 1834–1859 рр. Проаналізовано й визначено роль та місце музики в системі класичної університетської освіти. Висвітлено подробиці викладання музики та церковного співу в Університеті Св. Володимира. Для досягнення мети були застосовані історико-порівняльний, історико-системний та ретроспективний методи. Висновки дослідження вказують на те, що музика була одним із компонентів університетської системи освіти та виконувала завдання мистецько-естетичного виховання студентів Університету Св. Володимира.

Ключові слова: система університетської освіти, Університет Св. Володимира, навчальний процес, студенти, музика.

Сучасна система освіти в Україні переживає період трансформацій та реформ. Ці зміни безпосередньо торкаються і університетів. Зрозуміло, що протягом понад вісімсот років від часу появи перших навчальних закладів цього типу, вони неодноразово зазнавали змін та трансформацій, метою яких було підвищення ефективності та успішності освіти. Незважаючи на різноманітні реформи, у своїй головній суті, університетська освіта передбачала і передбачає універсальність та якнайширше охоплення різноманітних галузей знань.

Ми звернемо свою увагу на мистецько-естетичний компонент університетської освіти, як неодмінний атрибут комплексного навчання. Конкретніше, зосередимося на висвітленні особливостей викладання музики в одному з найстаріших університетів на українських теренах — в Університеті Св. Володимира.

Ще з середньовічних часів музика входила до університетської програми у складі семи вільних мистецтв (*septem artes liberales*). Тоді вона передбачала вміння співати псалми та складати богослужбові пісні¹. У Середньовіччі підкреслювалася математична основа музики.

Школи ордену Єзуїтів, православні колегіуми та академії на українських теренах успадкували традицію викладання семи вільних мистецтв. Зокрема, підтримувалися та розвивалися традиції духовної хорової музики².

* *Тарас Самчук* — магістрант кафедри давньої та нової історії України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Samchuk_T@ukr.net

¹ *Исидор Севильский*. Этимологии, или Начала. В XX книгах / Пер. с латин., статья, примеч. и указатели Л.А. Харитоновна. — СПб.: Евразия, 2006. — Кн. I–III: Семь свободных искусств — С. 7.

² *Посохова Л.Ю.* На перехресті культур, традицій епох: православні колегіуми України наприкінці XVII — на початку XIX ст. — Харків, 2011. — С. 54.

Інакше викладалася музика у модернізованих університетах Німеччини. З середини XVIII ст. мистецтва в університетах (малювання, фехтування, танці, верхова їзда) стали складовою частиною університетського курсу. Також змінився характер викладання музики. Тепер на уроках музики віддавалася перевага інструментальному жанру. Особливої популярності набирала камерна та симфонічна музика. У вищі навчальні заклади стали активніше проникати елементи дворянської культури. Цим пояснюється зростання популярності мистецьких дисциплін в університетах³.

Вплив західноєвропейської дворянської культури був помітним і на Правобережжі України, особливо серед польської шляхти. З кінця XVIII століття зростають запити на домашнє музикування в аристократичних колах. З цього часу активно розповсюджуються камерна і симфонічна музика західноєвропейських композиторів. Зазвичай репертуар обмежувався аранжуваннями танців та простими п'єсами для домашнього виконання⁴. Ці тенденції вплинули і на освітню систему Російської імперії.

У статуті університетів Російської імперії 1804 року передбачалося викладання мистецтв, у тому числі музики. Університет Св. Володимира також перейняв цю традицію. Ці положення зафіксовані у проекті статуту Університету Св. Володимира⁵.

Для впровадження уроків малювання, фехтування, танців, верхової їзди та музики адміністрацією Університету Св. Володимира були розроблені спеціальні вимоги до викладачів мистецтв. Про викладання музики повідомлялося наступне: «Учитель музыки должен давать уроки по 3 раза в неделю, каждый урок по 2 часа. Музыкальные инструменты для казеннокоштных студентов должны быть изготовлены изданием университета, как то: скрипки, фортепиано, флейта и другие, по усмотрению начальства; а прочие студенты, желающие обучаться музыке, должны иметь свои собственные». Додатково зазначалося, що заробітна плата вчителя музики становила 1200 рублів асигнаціями⁶. Проте згодом за розпорядженням попечителя Київського навчального округу Єгора фон Брадке платня викладача музики знизилася до 1000 рублів асигнаціями. Зарплата стала другою за розміром серед учителів мистецтв

³ Андреев А.Ю. Российские университеты XVIII — первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы. — М.: Знак, 2009. — С. 202.

⁴ Історія української музики. В 6 т. / АН УРСР. Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. ім. М.Т. Рильського. Редкол.: М.М. Гордійчук (голова) та ін. — К.: Наукова думка. 1989. — Т. 1: Від найдавніших часів до середини XIX ст. / Л.Б. Архімович, Т.П. Булат, М.М. Гордійчук та ін.: Редкол. тому: М.М. Гордійчук (відп. ред.) та ін. — С. 302, 337.

⁵ З іменем Святого Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників: у 2 кн. / [упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський]. — Київ: Заповіт, 1994. — Кн. 1. — С. 69.

⁶ Державний архів м. Києва (далі — ДАК). — Ф. 16. — Оп. 276. — Спр. 21. Дело о распределении штатной суммы, положенной для учителя искусств при университете и об определении учителей искусств. — Арк. 9.

(учитель малювання — 1200; учитель фехтування — 700; учитель верхової їзди — 550; учитель танців — 400)⁷.

У серпні 1834 року знайшовся претендент на посаду викладача музики в Університеті Св. Володимира. Це був випускник Волинського ліцею Олександр Шмідт де Берг*. 3 серпня 1834 року** він надіслав лист до Ради університету, у якому писав: «Осведомясь, что в Императорском Университете Св. Владимира Высочайше утвержденным Штатом положен Учитель Музыки, и таковая должность никем еще не занята; а потому чувствуя себя способным к занятию сего вакантного места, имею честь покорнейше просить Совет Университета, об определении меня в означенную должность, с штатным по сему месту жалованием»⁸. На підтвердження своєї кваліфікації Шмідт де Берг надіслав до Ради університету атестат з Волинського ліцею, який підтверджував його високий професійний рівень та досвід викладання музики.

Уже 8 вересня 1834 року попечитель Київського навчального округу надіслав лист до Ради університету, у якому затверджував Олександра Шмідт де Берга вчителем музики в Університеті Св. Володимира⁹. Коротко висвітливо подробиці біографії новопризначеного вчителя музики. Народився Олександр-Август Францевич Шмідт де Берг орієнтовно у 1808 році. Наприкінці 1820-х років прибув до Рівного, де його старший родич (імовірно брат або дядько) очолив палацовий оркестр князя Фридерика Любомирського¹⁰. Освіту Шмідт де Берг здобув у Волинському ліцеї¹¹. З вересня-жовтня 1834 року почав викладати музику в Університеті Св. Володимира і в благородному пансіоні при Першій київській гімназії, також викладав у приватних навчальних закладах Києва. У 1849 році викладав музику в Інституті благородних дівчат.

Інші матеріали засвідчують професійні якості вчителя музики. Шмідт де Берг був різнобічно освіченим музикантом, грав на скрипці, роялі, органі, був талановитим імпровізатором, пробував себе в композиції, написавши декілька романсів на вірші В. Жуковського¹².

У спогадах О. Рубця зберігся фрагмент про викладача музики: «Шмідтеберг іноді грав під час обідні в костьолі: ми завжди знали, коли він буде грати на органі, і теж туди йшли... Особливо красиво було, коли після могутніх акордів він грав мелодично, тихенько, ледве чутно. Перед таїнством причащення він

⁷ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 276. — Спр. 21. — Арк. 12.

* В документах зустрічають інші варіанти написання прізвища: Шмідтберг, Шмідт-деберг, Шміт де Берг, Шміт-де-Берг, Шмідт-де-Берг.

** Усі дати вказані за старим стилем.

⁸ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 276. — Спр. 21. — Арк. 25.

⁹ Там само. — Арк. 28.

¹⁰ *Волосатих О.Ю.* Музична й театральна культура мастків Правобережної України (перша половина XIX ст.) // Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. — 2012. — № 4 (17). — С. 70.

¹¹ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 49. Отчет Университета за 1839 год. — Арк. 130–131 зв.

¹² *Кузьмін М.* Забуті сторінки музичного життя Києва. — К.: «Музична Україна», 1972. — С. 64.

напрочуд гарно імпровізував попередні мотиви, а наприкінці меси грав урочисту ходу і закінчував фугатою або могутніми чудово гармонізованими акордами, що поступово затихали і завмирили під склепінням храму»¹³.

Звернемося до питання стосовно музичних засобів на яких опановували гру студенти Університету Св. Володимира у перші роки існування навчального закладу. Серед університетської документації знаходимо інформацію, що для казеннокоштных студентів було придбано два фортепіано. Перше — 21 вересня 1834 року, друге — 24 січня 1836 року¹⁴. Також відомо, що у перші місяці існування університету М.О. Максимович уклав із книготорговцем зі Львова угоду про постачання університету книг, карт і нот¹⁵. Згадки про купівлю інших нот чи інструментів відсутні в університетській документації до середини 1840-х років.

Серед документів Ради університету знаходимо ряд студентських повідомлень про їх бажання відвідувати уроки музики. Студенти мали різний рівень підготовки, деякі з них взагалі до цього не займалися музикою. Наприклад, студент Царевський повідомляв, що має початкові навички гри на скрипці. Студенти Айгустов та Відута-Стоцький зовсім не мали музичної підготовки, однак прагнули навчитися гри на скрипці. Інші студенти прагнули освоїти гру на фортепіано, таких налічувалося аж 5. Лише один вихованець Університету Св. Володимира прагнув навчитися гри на флейті. Загалом 10 студентів виявляли бажання відвідувати уроки Олександра Шмідт де Берга¹⁶. Можемо підсумувати, що протягом перших років функціонування університету студенти опановували гру на фортепіано, скрипці та, імовірно, флейті. Проте уроки гри на скрипці і на флейті були можливими лише за наявності названих інструментів у студентів, адже вони не були придбані за університетський кошт.

Інформацію про кількість студентів, які відвідували уроки музики, можемо почерпнути зі звітів Університету Св. Володимира за різні роки. Поруч, в дужках, наведемо загальну кількість студентів для порівняння. Отож, у 1837 році 10 студентів (263) були учнями Олександра Шмідт де Берга¹⁷. Проте, в наступному 1838 році їх було лише 4 (267)¹⁸. У 1839 році кількість учнів не змінилася, їх залишалося 4 (125)¹⁹. Наступні роки число студентів, що навчалися

¹³ Там само. — С. 64.

¹⁴ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 40. Дело об приобретении для Института Казеннокоштных Студентов музыкальных инструментов, нот и двух скрипок. — Арк. 19.

¹⁵ Шамаєва К. Музична освіта в Україні першої половини XIX століття. — К., 1996. — С. 54.

¹⁶ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 26. Дело о введении преподавания в Университете Св. Владимира искусств. — Арк. 198.

¹⁷ Шульгин В.Я. История университета Св. Владимира. — Репринтное изд. — Киев: Лыбидь, 2010. — С. 177.

¹⁸ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 46. Годовой отчет о состоянии и действиях Университета Св. Владимира за 1838 год. — Арк. 162.

¹⁹ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 49. Отчет Университета за 1839 год. — Арк. 148 зв.

грі на скрипці та фортепіано не збільшувалося, у 1840 році їх налічувалося 3 (128)²⁰, а у 1841 р. – 4 (320)²¹.

Свідчення того, що вчитель музики виконував свої обов'язки належним чином знаходимо в листі попечителя Київського навчального округу до Ради університету від 24 березня 1836 року. У листі повідомлялося: «Удостоверившись лично в отличных успехах в музыке Казеннокоштных Студентов Университета Св. Владимира, воспитанников Благородного Пансиона Киевской Гимназии и воспитанниц частного женского пансиона Г[оспо]жи Тютте, приобретенных в самое короткое время, и видя в сем плоды неутомимого усердия Учителя музыки Университета Св. Владимира Шмидт де Берга, я предлагаю Совету объявить Шмидт де Бергу мою совершенную благодарность, со внесением оной в Формулярный о службе его список»²². Цитований документ дає підстави стверджувати, що Олександр Шмідт де Берг був компетентним викладачем і його послугами користувалися різні навчальні заклади Києва.

Свої успіхи у музичному мистецтві студенти змогли продемонструвати на урочистому акті Університету Св. Володимира 2 жовтня 1837 року, на якому був присутній Міністр народної освіти С. Уваров та представники київської чиновницької і військової еліти. Під час урочистості студентами Маєвським, Самсом і Бренозо була зіграна п'єса К. Черні для фортепіано в шість рук. На завершення урочистого акту студент Маєвський зіграв Рондо із концерту Ф. Калькбренера у супроводі оркестру²³. Наступний урочистий акт 20 жовтня 1838 року відбувся з музичними виступами студентів. Цього разу студент Самтев виконав концерт Ф. Рісса для фортепіано у супроводі оркестру. На завершення урочистості студент Маєвський зіграв концерт Ф. Калькбренера для фортепіано, також у супроводі оркестру. Рівень музичного виконання студентів був достатньо високим для виступів перед широкою публікою.

Певні зміни у проведенні уроків музики відбулися 1841 року. У доповідній записці інспектору студентів зазначалося: «Учитель музыки Шмит де Берг соглашается на таком положении как и теперь в Благородном Пансионе; чтобы желающие брать уроки на фортепиано или на инструменте с струнами получали таковые 3 раза в неделю по 2 часа и будут платить по 200 р[ублей] ассигн[ациями] в год, но с зарплатою 100 р[ублей] вперед, а если кто пожелает по часам, то должен платить по 1 р[ублю] сер[ебром] за час и с тем чтобы уже регулярно брать уроки, а то за всякий утерянный час должен платить учителю ибо он сей час теряет, преподавать лекции нигде удобнее как в зале Института Казеннокоштных Студентов, преподавать уроки он согласен в понедельник,

²⁰ Записка и речь, читанная в торжественном собрании Императорского Университета Св. Владимира, 15 июля 1840 года. — К.: В университетской типографии, 1840. — С. 8.

²¹ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 49. — Арк. 157 зв.

²² ДАК. — Ф. 16. — Оп. 276. — Спр. 530. Дело о изъявлении благодарности Г. Попечителя К.У.О. учителю музыки в Университете Шмидт-де-Бергу за успехи оказанные в музыке воспитанниками Благородного Пансиона Киевской Гимназии и воспитанницами Пансиона Г-жи Тютте. — Арк. 1 зв.

²³ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 28. Отчет за 1835 год. — Арк. 236 зв.–237 зв.

вторник, четверг и пятницу от 2½ до 5 часов, а в среду и субботу от 4 до 5 часов для первоначальных буквальных уроков. Г. Шмит де Берг будет иметь особенного преподавателя сих уроков, но платеж тот же самый как только ученик познакомятся с сими правилами то он уже будет заниматься с ним сам»²⁴. Отож, завдяки документу ми дізнаємося графік та місце викладання музики в Університеті Св. Володимира на початковому етапі функціонування навчального закладу.

Рекомендації Олександра Шмідт де Берга Ніжинському ліцею для купівлі нотної бібліотеки є чудовою ілюстрацією його професійної кваліфікованості і обізнаності у сфері викладання музики. Вважаємо доцільним процитувати фрагмент рекомендацій: «Твори, по яких вчитель навчає музики, повинні міститися у кращих школах та екзерциціях^{*}, а для дальшого виховання та вправ треба мати твори авторів, що здобули собі славу або хоч добру відомість у своїй галузі, при цьому вибір п'єс треба співвідносити із знаннями учнів. Для того необхідно мати в закладі для учнів, що навчаються на фортепіано, школи Гуммеля або Калькбреннера, екзерциції Крамера і твори Гінтена, Черні, Герца, Гуммеля, Калькбреннера, Бетховена, Шуберта, Тальберга. Для скрипки — школи Кампанель, екзерциції Крейцера і твори Роде, Байльо, Беріо і Ліпінського, для віолончелі — школу Дюффра і твори Доцауера і Ромберга, квартети і тріо Рейсігера, Гайдна, дуети Беріота на скрипку і фортепіано»²⁵.

Студенти демонстрували свої музичні таланти не лише на офіційних урочистостях. Часто студенти Університету Св. Володимира були гостями різноманітних музичних, театральних, літературних вечорів, де вони неодноразово виступали в якості виконавців²⁶. Також вони неодноразово ставали учасниками благодійних концертів.

Попередньо ми зверталися до питання, на яких інструментах вчилися грати студенти. Доцільним вважаємо висвітлити нотний репертуар, який був доступний для студентів, і який вони використовували під час уроків музики. 5 лютого 1843 року вчитель музики звернувся до інспектора студентів з наступним проханням: «Озабочиваясь пользою обучающихся музыки казеннокоштных Студентов Университета Св. Владимира, я имею честь покорнейше просить Ваше Высокоблагородие, при удобном случае контрактов, купить для учащихся новых нот, и вновь изданных руководств. При сем долгом считаю присокупить, что по причине устарелости купленных прежних нот, и по растрате большей части оных, Студенты, без покупки новых необходимейших нот, не будут иметь возможности обучаться с желаемым успехом музыки»²⁷. Цей лист дає нам підстави стверджувати, що протягом 1834–43 років студенти активно

²⁴ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 26. — Арк. 8.

* Збірник музичних вправ для розвитку різних видів виконавської техніки.

²⁵ Шамаєва К. Вказ. праця. — С. 54–55.

²⁶ Кузьмін М. Вказ. праця. — С. 33–34. *Lasocki W.* Wspomnienia z mojego życia. — Kraków, 1933. — Т 1. — S. 202.

²⁷ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 40. — Арк. 1.

відвідували уроки музики. Це призвело до зношення нот, тому вчитель музики мусив робити відповідні запити для поповнення нотної бібліотеки.

Реакція адміністрації університету не була швидкою. Повідомлення про купівлю необхідних нот знаходимо лише під датою 29 листопада 1843 року²⁸, тобто ноти були куплені лише через 9 місяців після прохання Олександра Шмідт де Берга.

Виявлені нами документи в Державному архіві міста Києва дають змогу охарактеризувати нотний репертуар, який використовували студенти під час уроків музики. Для цього ми використаємо список нот інституту казенно-коштных студентів від 1843 року²⁹. Перелік нот свідчить про те, що Олександр Шмідт де Берг використовував велику кількість різнохарактерних музичних творів різного рівня складності для комплексного розвитку виконавця. У переліку нот представлені збірники вправ та етюдів для фортепіано Герца та Бертіні. Репертуар студентської нотної бібліотеки включав різноманітні п'єси для фортепіано невеликого розміру (Ф. Гюnten «Мелодія», «Дебюти молодості» та ін.). Також представлені великі твори, різноманітні варіації і концерти. Значну частину репертуару склали транскрипції для фортепіано увертюр або епізодів відомих та популярних на той час опер. Це свідчить про те, що навчання музики відповідало смакам та уподобанням саме дворянського середовища³⁰.

У 1846 році вчитель музики знову звернувся до адміністрації Університету Св. Володимира з низкою нових прохань. Наприклад, 20 січня він надіслав лист до інспектора студентів із проханням придбати нове фортепіано, оскільки старе було вже зовсім непридатне для уроків. Також Шмідт де Берг вважав необхідною купівлю нових нот та двох скрипок³¹. Адміністрація університету швидко відгукнулася на запити вчителя музики. 8 березня 1846 року Олександр Шмідт де Берг надіслав рапорт наступного змісту: «...честь имею донести, что я приторговал в магазине Завацкого две хорошие скрипки со смычками и футлярами, ценою в 100 руб[лей] сер[ебром]. При сем представляю и список нот, с показанием цен и нот, нужных для института казеннокоштных студентов. Ноты эти находятся в магазине Завацкого»³². Таким чином, студенти університету, в першу чергу казеннокоштні, отримали значно ширші можливості навчатися гри на скрипці, маючи нові інструменти.

У 1846 році в каталозі нот, які знаходилися в бібліотеці інституту казеннокоштных студентів фіксується ряд нових записів. Серед переліку нот з'являються твори для скрипки («Фантазія і варіації» для фортепіано і скрипки, «Каденція» для двох скрипок, окремі п'єси для скрипки)³³. Документ засвідчує поповнення студентського репертуару новими музичними творами для скрипки та фортепіано.

²⁸ Там само. — Арк. 6.

²⁹ Там само. — Арк. 20–21 зв.

³⁰ Там само. — Арк. 21.

³¹ Там само. — Арк. 7.

³² Там само. — Арк. 12.

³³ Там само. — Арк. 20.

На основі аналізу різного роду документів музикознавець К. Шамаєва подала вичерпну характеристику педагогічної майстерності Олександра Шмідт де Берга. Вона зазначає, що обов'язковим компонентом його навчальної програми були зайняття з історії музики. У процесі навчання педагог виховував свідоме ставлення до музичного тексту, вміння слухати мелодичний малюнок, «красу мотивів». Високі художні якості, відмова від беззмістовної і голої віртуозності були принципами, якими музикант користувався у власній практиці та рекомендаціях, які він давав навчальним закладам підвідомчим університету³⁴.

У 1848 році студенти Університету Св. Володимира стали активними учасниками «Симфонічного товариства». Товариство об'єднувало музикантів-аматорів, які давали благодійні концерти за творами західноєвропейських композиторів. Нажаль, творче об'єднання проіснувало лише сезон з листопада 1848 року до квітня 1849 року і припинило діяльність через заборону губернської адміністрації³⁵.

Про активну роботу та прогрес студентів у оволодінні музичним мистецтвом свідчать наступні рапорти вчителя музики. Один з них від 25 січня 1849 року вважаємо доцільним процитувати: «Так как казеннокоштные студенты, обучающиеся музыке могут уже разыгрывать пьесы, составленные для терцетов, квартетов и квинтетов и как так они крайне нуждаются в необходимых при этом занятии струнам, то донося о сем, честь имею просить Ваше Высокоблагородие сделать свое распоряжение для отпущения на упомянутые ноты и струны двадцать рублей серебром»³⁶. Так як гра в ансамблі потребує досить розвинутих музичних вмінь та навичок, ми мусимо засвідчити зростання виконавської майстерності студентів Університету Св. Володимира.

У 1840-х–50-х роках Київський університет став осередком концертного життя міста. У його стінах виступали з концертною програмою віолончеліст А. Серве, скрипаль М. Дмитрієв-Свечин, піаністи Ф. Ліст, А. Гензельт³⁷. Студенти мали змогу чути кращих виконавців Європи та захоплювалися їх виконавською майстерністю.

Незважаючи на активізацію музичного життя у місті, кількість студентів, які навчалися музики суттєво не збільшувалася. Станом на 1850 рік своє бажання відвідувати уроки музики виявило 7 студентів. Шість з яких, а саме: Олександр Лонціцький, Олександр Затворницький, Франц Груджинський, Микола Пиленко, Йосип Бишевський та Олександр Кучинський мали бажання навчатися гри на фортепіано і лише Юліан Прушенський вибрав скрипку³⁸.

Поряд з уроками гри на фортепіано і скрипці з 1843 року адміністрація Університету Св. Володимира зробила можливим для студентів відвідування уроків церковного співу. Також студенти співали у хорі університетської

³⁴ Шамаєва К. Вказ. праця. — С. 94–95.

³⁵ Кузьмін М. Вказ. праця. — С. 36.

³⁶ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 40. — Арк. 41.

³⁷ Шамаєва К. Вказ. праця. — С. 55.

³⁸ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 26. — Арк. 199.

церкви. Партії дискантів та альтів співали 8–10 малолітніх учнів Софійського духовного училища, а студенти університету – партії тенорів і басів³⁹.

З 1848 року, поряд з практичними заняттями хористів, почали навчати нотної грамоти⁴⁰. Нам вдалося знайти низку документів, які висвітлюють подробиці проведення уроків церковного співу з 1852 року. У листі ректора Університету Св. Володимира до інспектора студентів від 1852 року є інформація, що Правління університету бере на себе обов'язок виділяти щорічну зарплатню (150 рублів сріблом) регенту хору православної університетської церкви. Ці гроші призначалися як оплата за проведення уроків церковного співу для студентів Університету Св. Володимира⁴¹. 10 березня 1852 року інспектор студентів повідомляв ректорові, що лише 11 студентів виявили бажання вступити в університетський церковний хор. Уроки церковного співу призначалися на понеділок та четвер з 18 до 20 години⁴².

На початку 1850-х років уроки церковного співу не користувалися популярністю у студентів Університету Св. Володимира. Ситуація змінилася наприкінці десятиліття, коли за постановою адміністрації університету студенти-співачи церковного хору звільнялися від плати за навчання. Відтоді участь в церковному хорі допомагала продовжувати навчання багатьом незаможним студентам⁴³.

У школі церковного співу при Університеті Св. Володимира навчався В. Станіславський. Згодом він сам очолив університетський церковний хор і працював з ним протягом 25 років. Паралельно він викладав церковний спів у жіночій Фундуклеївській гімназії та активно співпрацював з Київським відділенням Російського музичного товариства⁴⁴.

Наприкінці 1850-х років окремо від церковного постав світський студентський хор, з діяльністю якого пов'язані імена М. Лисенка та О. Кошиця. На жаль, хронологічні рамки нашого дослідження не дозволяють описати детальніше цю сторінку мистецької історії Університету Св. Володимира. Висвітлення історії та творчої діяльності студентського хору потребує окремого спеціального дослідження.

У 1852 році Олександр Шмідт де Берг надіслав черговий рапорт до інспектора студентів. В якому писав: «Находя нужным выписать для занятий казеннокоштных студентов нот для скрипки, в следствии расстройства и потери их в библиотеке, и прилагая у сего список нескольких пьес, имею честь покорнейше просить Ваше Высокоблагородие учинить надлежащее о сем

³⁹ Пархоменко Л. Хорова культура в першій половині XIX ст. // Київ музичний. Відп. ред. М.М. Гордійчук. — К.: Наукова думка, 1982. — С. 36.

⁴⁰ Шамаєва К. Музична освіта в Україні та міжслов'янські культурні зв'язки у XIX сторіччі: автореф. дис. докт. мистецтвознавства: 17.00.02. — К., 1992. — С. 30–31.

⁴¹ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 231. Об обучении студентов церковному пению. — Арк. 1–1 зв.

⁴² Там само. — Арк. 13.

⁴³ Пархоменко Л. Вказ. праця. — С. 36.

⁴⁴ Шамаєва К. Музична освіта в Україні першої половини XIX століття ... — С. 53.

распоряжение»⁴⁵. Документ засвідчує, що з 1852 року зростає необхідність у нотах для скрипки. Це можемо пояснити втратою і зношенням нот, що були у бібліотеці раніше.

Документи Державного архіву міста Києва допомагають встановити місце проведення уроки музики після 1842 р., тобто переходу Університету Св. Володимира до власної будівлі. У листі ректора до інспектора студентів від 30 березня 1853 року знаходимо повідомлення наступного змісту: «Библиотеку Института Казеннокоштных Студентов и музыкальную комнату перенести из 3-го на 4-й этаж, в коридор, построив необходимые при сем перегородки в коридоре, для отделения музыкальной комнаты»⁴⁶. Це нам дає підстави локалізувати місце проведення уроків музики, які з 1842 року проводилися на третьому поверсі університетської будівлі. Згодом, у 1853 році, кімната для уроків музики була перенесена на четвертий поверх і розташовувалася поруч з бібліотекою казеннокоштных студентів.

Звернемося до статистичних даних про кількість студентів, що відвідували уроки музики в 1850-х роках, у цьому нам знову допоможуть звіти Університету Св. Володимира. У 1854 році уроки музики відвідувало 7 (546)⁴⁷ студентів, їх уроки тривали 4 години на тиждень⁴⁸. У наступних 1855, 1856 і 1857 роках 10 студентів вдосконалювали свою виконавську майстерність⁴⁹. Однак, у 1858 році кількість студентів зросла аж до 17 (830)⁵⁰.

У 1857 р. силами київських музикантів-аматорів та студентів Університету Св. Володимира був організований концерт для незаможних студентів. Оркестр з 80 чоловік і хор під керівництвом вихованця Київського університету М. Ясинського виконали увертюру «Егмонт» Бетховена, фінал ораторії «Створення світу» Гайдна і увертюру до опери «Танкред» Россіні⁵¹.

Незважаючи на збільшення кількості студентів та їх успіхи на сцені, викладання музики в Університеті Св. Володимира було припинене у 1859 році. Подробиці знаходимо в тогорічному університетському звіті. Про уроки музики повідомлялося: «Музыке обучал в течении первого полугодия и в втором полугодии по 1-е февраля, по 4 часа в неделю, Учитель Шмит-де-Берг. Воспитанников, обучающихся музыке было 9 казеннокоштных студентов»⁵². Головним

⁴⁵ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 40. — Арк. 68.

⁴⁶ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 478. — Спр. 234. Дело о постройке на 4-м этаже здания Университета новых 15 шкафов казеннокоштных студентов и перегородки для музыкальной комнаты. — Арк. 2.

⁴⁷ Краткий отчет и речь, читанные в торжественном собрании Императорского университета Св. Владимира 10 июня 1854 года. — К.: В университетской типографии, 1854. — С. 45.

⁴⁸ ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 101. — Отчет Университета Св. Владимира за 1856 год — Арк. 88 зв.

⁴⁹ Там само. — Арк. 97 зв.

⁵⁰ Там само. — Арк. 95 зв.

⁵¹ Шамаєва К. Музична освіта в Україні першої половини XIX століття ... — С. 56.

⁵² ДАК. — Ф. 16. — Оп. 465. — Спр. 121. Отчет Университета Св. Владимира за 1859 год. — Арк. 72–72 зв.

чинником, що призвів до припинення викладання музики в Університеті Св. Володимира став указ Міністра народної освіти від 30 травня 1858 року⁵³, у якому повідомлялося про переведення казеннокоштных студентів на квартири, разом з цим рекомендувалося зменшити кількість обслуговуючого персоналу.

Подробиці припинення уроків музики знаходимо у короткому звіті Університету Св. Володимира за 1861 рік. У пункті № 2 зазначається: «Вследствие упразднения Института казеннокоштных студентов и с разрешения г. Министра народного просвещения, с февраля 1859 прекращены уроки музыки и танцев казеннокоштным воспитанникам»⁵⁴. Внаслідок даної постанови посада вчителя музики була ліквідована, а викладач був звільнений.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що викладання музики було однією з давніх університетських традицій. На процес її навчання в Університеті Св. Володимира вплинули зміни в характері вищої освіти, у якій ставав відчутнішим дворянський елемент: панувала камерна, салонна музика західноєвропейських композиторів, яка була популярною серед аристократії. Протягом досліджуваного періоду викладання музики в Університеті Св. Володимира (1834–1859) займався Олександр Шмідт де Берг, кваліфікований та досвідчений виконавець та педагог. Його головним завданням було залучення студентів Університету Св. Володимира до світової музичної культури. Уроки музики відвідувала незначна кількість студентів — від 3 до 17. Причиною цього був факультативний характер уроків музики, відповідно більшість студентів вважала непотрібним розвивати навички гри на музичних інструментах. Окремою стороною музичної освіти в університеті було викладання церковного співу, що мало практичне призначення для участі студентів у хорі університетської церкви. Вже наприкінці 1850-х років відбулася певна зміна в погляді на вищу освіту в Російській імперії, тому і музика була вилучена із списку університетських дисциплін. Причиною цього була зміна орієнтирів розвитку університетів і перетворення їх на навчально-наукові установи, а не заклади для підготовки дворянства до державної служби.

TEACHING OF MUSIC IN ST. VLADIMIR UNIVERSITY (1834–1859)

Taras Samchuk (student of department of ancient and modern history of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Teaching of music in St. Vladimir University during the 1834–1859 years was researched in the article. The aim of this paper is to explore and analyze the quality of

⁵³ Предложение по поводу Высочайшего повеления о перемещении на вольные квартиры казеннокоштных студентов и пансионеров в Университетах: Московском, Харьковском, Казанском и Св. Владимира и об упразднении должностей Экономов // Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. — СПб: В типографии Императорской Академии наук, 1867. — Том третий: 1850–1864. — С. 308–311.

⁵⁴ Краткие отчеты по Университету Св. Владимира в 1858–59 и 1859–60 учебных годах. — Киев: В университетской типографии, 1861. — С. 1.

teaching music, the level of teacher training and also to reconstruct the timetables of music lesson for that period. The role and place of music in the educational system of the university were identified in the article. Historical and comparative, historical and systematic, retrospective methods were applied in carrying out the objectives. The conclusion of this research indicate that music was a component of educational system. This academic subject contributed to artistic and aesthetic development of students. The unknown archived documents are used in the research.

Keywords: *System of university education, St. Vladimir University, learning process, students, music.*